

suggested. Besides, the author emphasizes the crucial importance of experimental research in order to construct effective advertisement messages.

The prospects of the research lie within the further more close-on consideration of the advertisement slogans' essential influential dominants on each language level using the quantitative calculations, since this would considerably widen the information concerning the recipients' prognosticated reactions.

Key words: *influence, neuromarketing, associative field, neural activity, advertisement message.*

УДК 81:39(476)(07)

Леванцэвіч Л. В.,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
загадчык кафедры беларускага мовазнаўства і дыялекталогіі
Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта
E-mail: lewalena@mail.ru

СЕМАНТЫЧНЫЯ ЗМЭНЫ ЛЕКСЕМЫ «ДОМ» У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

У артыкуле прааналізаваны лексічны фон лексемы «дом» у беларускай мове. Паказаны семантычныя змены значэння слова; выяўлена няпоўна эквівалентнасць слоў у блізкіх нацыянальных культурах. Устаноўлена, што ў старабеларускай мове слова «дом» пачало ўжывалася пад уплывам кліжнага (рэлігійнага) стылю і пераважна ў значэннях, не звязаных з паняццем 'будынак для жыцця'; у значэнні 'жыццё' – пад уплывам рускай мовы ў асноўным пачынаючы з XX стагоддзя.

Ключавыя словы: *семантычныя змены, фонавая лексіка, лінгвакультуралогія, няпоўнаэквівалентнасць.*

Напрыканцы XX ст. актуальнымі становяцца даследаванні, звязаныя з нацыянальна-культурнай семантыкай. Узнікаюць такія накірункі мовазнаўства, як лінгвакультуралогія, лінгвакраізнаўства, этналінгвістыка, кагнітыўная лінгвістыка, сацыялінгвістыка і інш. Пра вывучэнне культуры праз мову пісалі В. В. Іваноў, А. Брукнер, У. М. Тапароў, М. І. Талстой. У апошні час у лінгвістыцы з'явілася значная колькасць работ, якія прысвечаны лінгвакультуралагічнай праблематыцы (працы Ю. С. Сцяпанавы Н. Д. Аруцюнавай, В. М. Тэліі, А. Вержбіцкай, У. В. Вараб'ёва і інш.). У беларускім мовазнаўстве даследаванні, звязаныя з этналінгвістыкай і лінгвакультуралогіяй, праводзяць В. А. Маслава, С. І. Санько, Н. Б. Мячкоўская, Т. В. Валодзіна і інш.

У змесце аб'екта даследавання лінгвакультуралогіі выдзяляецца некалькі напрамкаў, сярод якіх і безэквівалентная лексіка. Безэквівалентныя моўныя адзінкі (па Я. М. Верашчагіну, В. Г. Кастамараву) – абазначэнні спецыфічных для дадзенай культуры з'яў (журавіны, камізэлька, даць гарбуза, мяняць гаршкі на гліну і інш.), якія з'яўляюцца прадуктам кумулятыўнай функцыі мовы і могуць разглядацца як змесціва фонавых ведаў. Фонавыя ці няпоўнаэквівалентныя словы якраз і паказваюць адрозненні нават у блізкіх нацыянальных культурах.

Семантыка слова не вычэрпваецца толькі лексічным паняццем. Лексічнае паняцце ўзыходзіць да класіфікацыйнай і намінацыйнай функцыі мовы, аднак у слове ёсць і семантычны кампанент (семантычныя долі), які адпавядае акумуляцыйнай, назапашвальнай функцыі. Уся сукупнасць непаняцыйных семантычных доляў, якія адносяцца да слова, называецца яго лексічным фонам. Тэрмін з'яўляецца вытворным ад "фонавыя веды" (ці веды, якія патэнцыяльна прысутнічаюць ў свядомасці чалавека), якія захоўваюцца ў памяці чалавека, але іх актуалізацыя залежыць ад патрэбнасці ў іх, і ўспамінаюцца яны не адначасова, а паступова. Лексічнае паняцце часта бывае міжмоўным, паняцыйна эквівалентным для двух, трох і больш моў, асабліва калі мовы абслугоўваюць калектывы людзей, якія склаліся на адной і той жа культурнай традыцыі і ў межах аднаго геаграфічнага рэгіёна. Лексічны ж фон з'яўляецца адметным для кожнай мовы. Паспрабуем прасачыць лексічны фон слова *дом* у беларускай мове і рускай мовах. Праца праводзіцца ў межах выканання задання дзяржпраграмы НДП «Лінгвістычнае краязнаўства Брэстчыны: узаемадзеянне мовы і культуры» (№ ДР 20160434 ад 22.03.2016 г.).

У рускім мовазнаўстве *дом* як канцэпт распрацавалі Я. М. Верашчагін, В. Г. Кастамараў, А. В. Маслава. Семантычныя змены значэння слова *дом* падрабязна разглядае У. В. Колесаў. У беларускім мовазнаўстве ўжыванне слова *дом* у старабеларускай мове даследавала Н. В. Паляшчук. У лінгвакультуралагічным аспекце лексема *дом* у беларускім мовазнаўстве не аналізавалася.

Прадметам даследавання з'яўляецца безэквівалентная (фонавая) лексіка ў змесце лінгвакультуралогіі, а аб'ектам – семантычныя змены значэння слова *дом* і яго няпоўнаэквівалентнасць у беларускай і рускай мовах.

Мэта нашага артыкула – прасачыць семантычныя змены значэння слова *дом*, выявіць яго лексічны фон у беларускай мове.

У Тлумачальным слоўніку беларускай мовы слова *дом* семантызуецца як ‘будынак для размяшчэння ўстаноў і прадпрыемстваў’, а таксама ‘жылое памяшканне для людзей разам з гаспадаркай’, ‘назва дзяржаўнай, грамадскай, культурнай установы, а таксама памяшканне, дзе яна знаходзіцца’ [10, т. 2].

Ва ўсіх трох усходнеславянскіх мовах ужываліся і ўжываюцца для называння будынка дзве лексемы – *дом* і *хата*, аднак лексічны фон названых адзінак адрозны. У беларускай мове словы мелі семантычныя адрозненні яшчэ са старажытнасці: *домы собе и хаты побудовали* (ИЮМ, IV, 23, 1686). М. Фасмер у этымалагічным слоўніку тлумачыць, што хата – ‘тип постройки, отличающийся от ярусного (изба) тем, что она начинается непосредственно на земле’ [11, т. 4, с. 226].

Словы *дом* і *хата* паходзяць з розных моў: слова *дом* этымалагі звязваюць з грэчаскай (ад *oikia*), а слова *хата* – з венгерскай (ад *ház*) мовамі.

У. В. Колесаў у кнізе «Древняя Русь: наследие в слове. Мир человека» (200 г.) адзначае: «К концу XIII в. понятие о доме вполне сложилось. Есть слова нейтрального значения, которые означают место, где живут, жилье. Это – домъ, изба или хата, но только последние два слова имели значение собственно ‘здание; дом’. Само же слово домъ изменилось, разрослось в значениях» [4, с. 217].

У. В. Колесаў, прааналізаваўшы сэнсавае змяненне слова *дом*, тлумачыць змены семантыкі і мнагазначнасць лексемы наступным чынам: «...в этом слове сошлись три древнейших корня, первоначально самостоятельных, но по звучанию очень похожих: *domā ‘владычествовать’ (т. е. руководить поступками всех домашних), *demō ‘строить, сооружать’ и *dem(ə) ‘дом как общественная организация’, т. е. семья» [4, с. 205]. У сучаснай мове, ужываючы слова *дом*, расіяне перш за ўсё маюць на ўвазе ‘будынак’, затым ‘жылы дом’, затым ‘людзі, якія ў ім жывуць’, і нарэшце ‘гаспадарка’. У старажытнасці, наадварот, асноўным значэннем слова ў многіх краінах было ‘род, сям’я’.

Слова *дом* са значэннем ‘будынак’ пачынае існаваць яшчэ ў агульнаўсходнеславянскай мове пад уплывам кніжнага (рэлігійнага) стылю. Як адзначае У. В. Колесаў, пасля прыняцця хрысціянства перапісчыкі рэлігійных кніг з грэчаскай мовы па-рознаму перадавалі значэнне грэчаскага слова *дом* ‘oikia’, ‘óikos’, якое мела значэнні ‘збудаванне, будынак’, ‘дварэц’, ‘дом’, ‘сям’я’, ‘род’, ‘сямейнікі’. У рускай мове слова *дом* са значэннем ‘будынак’ ужываецца з XIII ст.: «В древнерусских текстах слово домъ как ‘здание’ известно уже в 1230 г., кае ‘жилищ – тоже в XIII в., но как ‘хозяйство’ или ‘общее для всех имущество’ – только начиная с «Русской Правды»...» [4, с. 208].

Аналіз знакавых тэкстаў старабеларускага пісьменства такіх, як «Статут ВКЛ», «Метрыка ВКЛ», «Летапісы» паказвае, што ў старабеларускай мове са значэннем ‘будынак’, ‘асобная сялянская гаспадарка’, ‘маёнтак’, ‘участак зямлі’ ўжываліся лексемы *двор*, *господа* або *именье*. Слова *дом* ужываецца са значэннем ‘свая сям’я; месца, дзе ты жывеш’. Напрыклад, у «Статуце» (1566 г.): *Тымъ тежъ обычаемъ если бы который урядникъ нашъ, маючы имънье въ томъ же повѣтъ державы своей...* [9, с. 164]; *О именье нераздельное межи братьею* (Раздзел 9, артыкул 17) [9, с. 168]. У 11 раздзеле ўжываецца і лексема *дом*, але звычайна як сінонімы прыводзяцца словы *господа* або *именье*: *Хто бы на чий дом або госпуду умысльне наехалъ, хотечи его забити* (артыкул 1); *хтобы на чий домъ або на госпуду квалтомъ наххаль або нашоль...* [9, с. 179]; *хтобы ... пододзреныхъ злоцынцовъ разбойниковъ явныхъ выволанцовъ въ дому або имню своемъпереховываль...* [9, с. 179]. У «Метрыцы» (кніга 43) – *Которые именья и люди отъчизные и дедизные спадкомъ прирожоньмъ на мене, Зофею, спало по отъцу моему небожъчику Яну Матеевичу Телитича, то есть: дворъ Линьково...* [6, с. 105]. У «Хроніцы Вялікага Княства Літоўскага і Жамойцкага» – *И король почал до нее ходити ночью, куды собе хожэнье был учинил с полацу аж до дому ее, и там в нее бывал часто* [1, с. 376]. Пазней пад уплывам польскай мовы стала ўжывацца лексема *мешканье*.

У беларускай мове фонавае адрозненне ў значэннях лексем *дом* і *хата* паслядоўна прасочваецца пры семантызацыі паняццяў: слова *хата* заўсёды ўжывалася з абагульненым значэннем ‘будынак’, а слова *дом* – ‘у сваёй сям’і, у сваёй хаце’. Прывядзём яшчэ прыклады з беларускіх народных казак: *Памаліласе яна Богу да ідзе дадому. Убачыў яе гаспадар, да й пайшлі яны разам. Уходзяць яны ў хату, аж бачаць...* (А.К. Сержпутоўскі «У п’ятніцу не смейсе, а ў недзелю не плач») [8, с. 266]; *Схапіла яна дубец і пачала бычка біць. Прыгнала дамоў бычка... Пачуў гэта гусар і пайшоў у хату* («Казка пра залатую яблуньку») [12, с. 374]. У адрозненне ад лексемы *дом*, лексема *хата* ўжываецца для называння будынка для жылля (‘жылы будынак, сваё жыллё’). Магчыма, беларусы спрадвечу для называння жыллага памяшкання, для людзей разам з гаспадаркай выкарыстоўвалі лексему *хата*. Пра гэта сведчаць і парэміялагічныя адзінкі: *Мая хата з краю нічога*

не знаю; Не красна хата вугламі, а пірагамі; Не ні, не еш і з хаты не лезь; Прыйшли ў маю хату і б'юць майго тату; У кожнай хаце па печы; У сваёй хаце і вуглы памагаюць; Хата без гаспадара плача; Хата рагата; Чым хата багата, тым і рада; Я не я і хата не мая; У сваёй хаце і вуглы памагаюць; была ў сабакі хата; не туды хата; чым хата багата; кідаць агонь у хату; падводзіць пад дурнога хату; укінуць ката ў хату; выносіць смецце з хаты і інш. [5]; загадкі: Сярод хаты сала вісіць (сонца, месяц), Сярод хаты сала вісіць (калыска), Ходзіць па хаце, а слядоў не знаці (калыска), Кругом хаты сінія лапаты (аканіцы) [2]. Існаванне ж фразеалагізмаў тыпу *казённы дом; не галава, а дом саветаў; не ўсе дома; картачны домік; адбівацца ад дому* сведчыць пра запазычанне іх з рускай мовы. Аналіз прыкмет і павер'яў (напрыклад, у кнігах «Зямля стаіць пасярод свету» (1996), А. К. Сержпутоўскі «Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў» (1998)), звязаных з будаўніцтвам, з хатай і сям'ёй, пацвярджае выкарыстанне беларусамі лексем *хата*. Для называння месца, дзе стаяла хата, у дыялектнай беларускай мове зафіксаваны лексем *хацішча, селішча, котлішча, дворышча, старыца, хатнішча, сялібішча, усадзьбішча* (як бачым, вытворная лексема ад *дом* беларусамі на ўжывалася). Ч. Пяткевіч, расказваючы пра будаўніцтва ў Рэчыцкім Палессі, выкарыстоўвае словы *хаціна, хата (хату перасыпаць, зрубіць хату), будыніна: Пры пабудове цэлых хат у лесе бяровенне нумаруюць; Некаторыя нават будуючы хату каля дому, нумаруюць бяровенне глыбокімі рыскамі...* [7, с. 204]. Як бачым, Ч. Пяткевіч для абазначэння 'будынка' і 'месца; там, дзе жывеш' выкарыстоўвае розныя лексем – *хата* і *дом*.

Размежаванне слоў для называння 'будынка' і 'месца, дзе жывеш', захоўваецца і ў XIX ст.: *Я паненачка, я усваем доме гаспадынечка: мая хацінка дахам пакрыта* (Ф. Багушэвіч).

Выбарка слоў з каранямі 'дом' і 'хат' з "Канкарданса беларускай мовы XIX ст." паказвае, што часцей ужываліся формы і словы з коранем 'хат' (частотнасць ужывання – 460) і радзей – з коранем 'дом' (частотнасць ужывання – 233). Прыкладзём гэтыя словы: *хата* (58), *хат* (13), *хаткай* (1), *хаты* (149), *хатцэ* (7), *хатцы* (1), *хатца* (1), *хатушку* (1), *хатах* (1), *хату* (126), *хатак* (2), *хатку* (18), *хаткі* (18), *хаткаю* (4), *хатка* (24), *хатілы* (1), *хаті* (5), *хатку* (1), *хатэ* (1), *хате* (4), *хатачка* (1), *хатаю* (1), *хатачкі* (1), *хатах* (7), *хатау* (1), *хатанькі* (1), *хатанька* (10), *хатамі* (1), *хатак* (2), *хатай* (3); *дом* (42), *дома* (52), *домам* (4), *домачка* (1), *доме* (6), *домі* (2), *домік* (3), *домом* (1), *домоу* (16), *домоукі* (91), *дому* (103), *домункі* (4), *домы* (1), *домя* (2) [3].

Няпоўнаэквівалентнасць фонаў сёння назіраецца на ўзроўнях беларускай і рускай моў, хаця некаторыя словы ўзніклі ў перыяд існавання агульнага грамадска-палітычнага ладу нашых дзяржаў (Савецкага Саюза). Пры семантызацыі слова ў рускай мове на першы план выступае значэнне 'жылы будынак, сваё жыллё, месца, дзе жывуць людзі', а ў беларускай – 'будынак для размяшчэння ўстаноў і прадпрыемстваў'. Некаторыя вытворныя рускія словы ад слова *дом* з'яўляюцца безэквівалентнымі, напрыклад: руск. *домохозяин* – бел. *гаспадар дома*, руск. *домработница* – бел. *хатняя работніца*, руск. *доморощеный* – бел. *сваёй гадоўлі*. За аснову называння ў рускай і беларускай мовах бярэцца розная матывавальная прыкмета, напрыклад: руск. *домашняя птица, домовитость, домодельный, домоправитель, домоправительница*, у беларускай мове адпаведна – *свойская птушка, гаспадарліваць, самаробны, аканом, ахмістрыня (аканомка)*.

Такім чынам, фонавае адрозненне ў значэннях лексем *дом* і *хата* ў беларускай мове паслядоўна прасочваецца пры семантызацыі паняццяў: слова *хата* заўсёды ўжывалася з абагульненым значэннем 'будынак', а слова *дом* – 'у сваёй сям'і, у сваёй хаце'. Лексема *дом* яшчэ ў XIX ст. беларусамі ўжывалася пераважна ў значэнні 'сталае месцажыхарства', 'сям'я, род'; у значэнні 'будынак для жылля' слова пачало ўжывацца пад уплывам рускай мовы ў асноўным у XX стагоддзі.

Няпоўнаэквівалентнасць фонаў лексем *дом* назіраецца ў мове народаў (беларусаў і рускіх), якія пражываюць у прыкладна аднолькавых умовах, і тым самым пацвярджаюцца адрозненні ў нацыянальных культурах, у асаблівасцях светаўспрымання, у моўнай карціне свету.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Анталогія даўняй беларускай літаратуры: XI – першая палова XVIII стагоддзя / НАН Беларусі, Ін-т літ. імя Я. Купалы; падрыхт. А. І. Богдан [і інш.]. – Мінск : Бел навука, 2003. – 1015 с.
2. Загадкі. Беларуская народная творчасць / склад. М. Я. Грынблат [і інш.]; рэд. А. С. Фядосік. – 2-е выд. – Мінск : Бел. навука, 2004. – 363 с.
3. Канкарданс беларускай мовы XIX ст. [электрон. рэсурс] аўтар склад. Н.М. Сянкевіч. –Электронныя тэкставыя даныя і праграма (350 Мб). – Мінск : Бел. навука, 2015. – 1 элект. аптычны дыск (CDR).
4. Колесов В. В. Древняя Русь: наследие в слове. Мир человека / В. В. Колесов. – СПб. : Филологический факультет Санкт-Петербургского ун-та, 2000. – 326 с.
5. Ліцвінка В. Д. Слова міма не ляціць / В. Д. Ліцвінка, Л. А. Царанкоў. – Мінск : Універсітэцкае, 1985. – 149 с.

6. Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кн. 43 (1523–156) / падрыхт. В. С. Мянжынскі; НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск : Бел. навука, 2003. – 167 с.
7. Пяткевіч Ч. Рэчыцкае Палессе / Ч. Пяткевіч. – Мінск : Бел. кнігазбор, 2004. – 672 с.
8. Сержпутоўскі А. К. Казкі і апавяданні беларусаў Слуцкага павета / А. К. Сержпутоўскі. – Мінск : Універсітэцкае, 2000. – 271 с.
9. Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года / Т. І. Доўнар, У. М. Саголін, Я. А. Юхо; рэдкал. Т. І. Доўнар [і інш.] – Мінск : Тэсей, 2003. – 352 с.
10. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / рэдкал.: К.К. Атраховіч (агульн. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелСЭ, 1977–1984.
11. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 5 т. / М. Фасмер ; ред. Б. А. Ларина. – М. : Прогресс, 1964–1987.
12. Чарадзейныя казкі: у 2 ч. – Ч. 1 / НАН Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; склад. К. П. Кабашнікаў, Г. А. Барташэвіч. – Мінск : Бел. навука, 2003. – 639 с.

Леванцевіч Л. В. Семантичні змяні лексеми «будынок» в білоруській мові.

Анотація

У статті проаналізавано лексичний фон лексеми «будынок» в білоруській мові. Показані семантичні змяні слова; визначена неповноеквівалентність слів у споріднених нацiональных культурах. Встановлено, що у старобілоруській мові слово «будынок» пачало вжыватися пiд впливом кнiжковага (релiгiйнага) стылю i переважна у значеннях, не пов'язаних з поняттям «будiвля для прожывання»: у значеннi «будiвля» – пiд впливом росiйської мови, в основному пачинаючи з ХХ столiття.

Ключові слова: семантичні змяні, фонова лексика, лiнгвокультуролагiя, неповноеквівалентность.

Levantsevich L. V. Semantic change of lexeme 'house' in the Belarusian language.

Summary

The article analyzes the lexical lexeme background 'house' in the Belarusian language. Semantic changes in words are shown; non-equivalence of words related to national cultures is defined. It was found that in the Old Belarusian language, the word 'house' began to use under the influence of the book (religious) style and mostly in the meanings, not related to the concept 'house for living': in the sense of 'building' it was used under the influence of the Russian language mainly since the twentieth century.

The purpose of the article is to trace changes in the semantic meaning of the word 'home', determine its lexical background in the Belarusian language.

The subject of the study is non-equivalent (background) in the content vocabulary of cultural linguistics and object is semantic change of the word 'house' and its non-equivalence in Belarusian and Russian languages.

Background difference in the values of lexemes 'dom' and 'hata' in the Belarusian language consistently observed in semantization of concepts: the word hata is always used with the generalized meaning of 'building' and the word 'dom' – 'in my family, in my house. Lexeme 'dom' was used in the nineteenth century. Belarusians used it mainly in the sense of 'habitual residence', 'family, genus'; within the meaning of 'building for living' the word began to be used under the influence of the Russian language mainly in the twentieth century.

Non-equivalence backgrounds of lexeme 'house' is observed in the language of the peoples (Belarus and Russian) who reside in approximately the same conditions, and thus confirmed the differences in national culture, especially the perception of the world, language picture of the world.

Key words: semantic changes, background vocabulary, cultural linguistics, non-equivalence.

УДК 372.8:378:811

Левицька Н. В.,
викладач кафедри практики iноземної мови та методики викладання
Хмельницького нацiонального унiверситету
E-mail: natatitova82@mail.ru

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ЯК ОКРЕМОЇ НАУКИ В НIМЕЧЧИНI

У статті проаналізовано причини виокремлення перекладознавства як окремої науки у Нiмеччинi, розглянуто основні перекладацькi концепцiї, визначено етапи розвитку теорiї перекладу в Нiмеччинi за критерiєм наукових iнтересiв дослiдникiв, схарактеризовано сучасний стан перекладознавства як окремої наукової дисциплiни в Нiмеччинi.

Ключові слова: перекладознавство, перекладацькi концепцiї, етапи розвитку, проблеми перекладу.

Грунтовне дослiдження шляхiв розвитку професiйної пiдготовки перекладачiв у галузi вищої освiти Нiмеччини передбачає не лише аналіз її сучасного стану, проблем та перспектив, але й